



جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۴۰۲، دوره ۶، شماره ۳، صص ۶۳۲-۶۱۸

بررسی نقش فضاهای سبز شهری در توسعه پایدار شهری

نرجس سادات برکباف

جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد، narjes.s.barakbaf@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۴

چکیده

امروزه با توسعه شهرها و مطرح شدن اصل توسعه پایدار، توجه به مسائل زیست‌محیطی و شهرهای سبز هرچه بیشتر موردسوال و توجه قرار گرفته است. مسائل و مشکلات موجود به ویژه در شهرها نشانگر عدم تحقق مشخصه‌های پایداری در آنهاست، ضمن اینکه ارزیابی و تحلیل فضایی و اکولوژیکی و زیست‌محیطی یکی از مشخصه‌های اصلی پایداری در مناطق و حوزه‌های شهری بوده و سعی دارد تا محیط زیست شهری مناسبی را برای ساکنان شهرها فراهم نماید. یکی از راه‌های رسیدن به پایداری زیست‌محیطی آشنایی با اهمیت فضای سبز و توجه به آن در راستای رسیدن به معیارهای توسعه پایدار می‌باشد. مقاله حاضر بر اساس روش توصیفی-تحلیلی تهیه شده است و هدف آن مروری بر نتایج تحقیقات گوناگون صورت گرفته در مورد اهمیت و نقش فضای سبز در شهرها در جهت نیل به معیارهای توسعه پایدار شهری می‌باشد. فضای سبز شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز خدمات رفاهی و تفریحی بوده که علاوه بر جنبه بهداشتی و روانی در توسعه پایدار شهری از اهمیت بالایی برخوردار است. نتیجه آنکه اثرات توسعه فضای سبز در شهرها، سبب بهبود کیفیت زندگی شهروندان می‌شود و به طور کلی موجب ارتقای پایداری زیست‌محیطی شهر در راستای تحقق اهداف توسعه پایدار می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: فضای سبز، توسعه پایدار، کیفیت زندگی، پایداری زیست‌محیطی



۱-مقدمه

شهرنشینی اگرچه باعث رفاه و راحتی انسانها شده است، لیکن گرفتاری‌هایی را نیز به دنبال داشته است و هر چه جمعیت شهرها افزوده می‌شود به همان نسبت، مشکلات شهری نیز بیشتر می‌شود، مشکلاتی که درنهایت، بهداشت و سلامت جان و روان مردم را به‌طور مستقیم در معرض خطر قرار می‌دهد زیرا افزایش جمعیت از سویی موجب بروز مسائلی چون، افزایش ترافیک، افزایش کارگاه‌های کوچک و بزرگ و افزایش حجم زباله می‌شود و از سوی دیگر، انهدام جنگل‌ها و درختان و فضای سبز را به منظور ایجاد واحدهای مسکونی به دنبال دارد (سعیدنیا، ۱۳۸۲: ۱۱).

توسعه‌ی شتابان شهرها، پیشرفت‌های فناوری و تکنولوژیکی و تمایل به‌سوی زندگی ماشینی، باعث مشکلاتی از قبیل: آلودگی شهرها، ویرانی محیط‌زیست و پوشش گیاهی شهرها و پیرامون آنها و از بین رفتن تعادل بوم شناختی محیط شده است. از سویی دیگر با افزونی نفوس و جمعیت و توسعه‌ی شهرنشینی، انسان‌ها رفته رفته از طبیعت فاصله گرفته و انبوهی بیش از حد جمعیت و مداخله در محیط طبیعی و خلق محیط‌های انسان ساخت، احتیاجات زیست‌محیطی جسمی و روحی انسان را بیش از پیش پدیدار کرده است (پور احمد و اکبرپور و ستوده، ۱۳۸۸: ۲۹).

در عصر حاضر مفهوم شهرها بدون وجود فضای سبز کارآمد و موثر در اقسام مختلف آن دیگر قابل تجسم نیست، نتایج گسترش شهری و پیچیدگی چالش‌های زیست‌محیطی، وجود فضای سبز و توسعه‌ی آن را برای همیشه پرهیز ناپذیر کرده‌اند. شهرها به سان کانون‌های متمرکز کار و جنبش و زندگی انسانها، برای اینکه بتوانند دوام و پایداری خود را تضمین کنند گزیری جز قبول ساختار و عملکردی تاثیرپذیر از نظام‌های طبیعی ندارند. در این بین فضای سبز به عنوان جزء لازم و جدانشدنی پیکره‌ی یگانه شهرها در متابولیسم آنها نقش بنیادی دارند که فقدان آنها می‌تواند آشفته‌گی‌های جدی در حیات شهرها ایجاد کند (مجنونیان، ۱۳۷۴: ۶).

اهمیت فضا‌های سبز شهری تا بدان حد می‌باشد که امروزه وجود این کاربری به‌عنوان یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی جوامع به حساب می‌آید. بنابراین برخورداری از کاربری‌های سبز در شهرها برای گذران اوقات

فراغت و تماس مستقیم شهروندان با محیط طبیعی به عنوان یکی از کاربری‌های پیشنهادی منشور آن ضرورتی اجتناب ناپذیر می‌باشد و توجه به نقش پارک‌ها به عنوان ریه‌های تنفسی شهر از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. "لوکوربوزیه برای وجود فضاهای سبز شهری اهمیت زیادی قائل شده است و اعتقاد دارد که از هر ده واحد فضای شهری برای سکونت باید نه واحد آن فضای سبز باشد" (حکمتی، ۱۳۷۱: ۳۱۳). اگر فضای سبز به عنوان بخشی از شالوده‌ی شهرها و نیز بخشی از خدمات شهری ضرورت یافته باشد، نمی‌تواند جدا از احتیاجات و نیازهای جامعه شهری باشد، به همین دلیل فضای سبز باید از نظر کمی و کیفی متناسب با حجم فیزیکی شهر (خیابان‌ها، ساختمان‌ها و جاده‌ها) و احتیاجات جامعه (ازلحاظ روحی-روانی، گذران اوقات فراغت و نیازهای بهداشتی) با توجه به شرایط بوم‌شناختی شهر و روند توسعه‌ی آینده‌ی آن ساخته شود، تا بتواند به عنوان فضای سبز فعال، بازدهی زیست‌محیطی پیوسته‌ای داشته باشد (مجنونیان، ۱۳۷۴: ۴۴).

۲- پیشینه تحقیق

الوند و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای به بررسی نقش و کارکردهای اکولوژیکی فضاهای سبز شهری در توسعه پایدار شهرها پرداخته‌اند. امروزه شهرها از جنبه احیای طبیعت شهری نیاز به توجه ویژه دارند؛ زیرا حضور طبیعت در شهر، در وسعت، ترکیب و توزیع لازم و کافی از الزامات توسعه پایدار است و این موضوع برای پیشبرد کیفیت زندگی در نواحی شهری اهمیت بالایی دارد و این نواحی را از نظر بوم‌شناختی پایدار می‌سازد. پاک فطرت و تقوایی (۱۳۹۶)، در بررسی وضعیت پارک‌های شهری با رویکرد توسعه پایدار (مورد مطالعه: شهر شیراز)، به نتایج مطلوبی دست یافته‌اند. بهترین راهبردهای پیشنهادی در ارتقاء نقش پارک‌ها در تحقق توسعه پایدار شهری، توسعه پارک‌ها با توجه به نیازهای گروه هدف، افزایش قابلیت دسترسی، افزایش سرمایه‌گذاری‌های مناسب اقتصادی و بهره‌گیری از تجهیزات و امکانات مناسب، ارتقاء شیوه‌های مدیریت فنی در پارک‌ها و اتخاذ رویه عدالت محورانه می‌باشد

طالبی کسری (۱۳۹۱) ، در کتاب اصول و طراحی پارک ها و فضای سبز، به اصول اولیه در طراحی فضای سبز، فرآیند طراحی، تقسیم بندی فضای سبز، عناصر بی جان در طراحی فضای سبز، ضوابط و استانداردهای طراحی فضای سبز پرداخته است.

وارثی (۱۳۸۷) به منظور مکانیابی فضای سبز شهر خرم‌آباد به تحلیل فضایی فضای سبز پرداخته و با تعریف معیارهای مکانیابی و تهیه لایه‌های موردنظر و تلفیق وزن‌دهی آنها زمین‌های مناسب را به ترتیب اهمیت اولویت‌بندی کرده است.

محمدی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون-شهری، نمونه موردی: شهر میاندوآب به بررسی فضاهای سبز شهری با رویکرد توسعه پایدار نموده است که نتایج آن نشان می‌دهد برخلاف استانداردهای ملی و بین‌المللی ارائه‌شده برای کاربری فضای سبز شهری و علی‌رغم توان بالای محیطی، شهر میاندوآب در این زمینه با کمبودهای بنیادین مواجه است و طی یک دهه گذشته همزمان با افزایش نسبی سرانه فضای سبز شهری، اختلاف بین نواحی در برخورداری از این فضاها نیز به نحو چشمگیری افزایش یافته و عدم تعادل موجود در توزیع فضایی پارکهای شهری، شدیدتر شده است. درنهایت با استفاده از آزمون آماری و با در نظر گرفتن توان‌ها و نیازمندی‌های محیطی و اجتماعی شهر سرانه مناسبی برای شهر میاندوآب پیشنهاد شد.

شیهه و مشرف دهکردی (۱۳۹۰) ، در مقاله‌ای به نقش پیوستگی فضاهای سبز در هویت بخشی طبیعی به شهر (مورد مطالعاتی شهرکرد)، پرداخته اند. هدف دستیابی به روشی مناسب جهت هویت بخشی طبیعی به شهر در راستای توسعه پایدار است. به نظر می‌رسد پیوستگی فضاهای سبز شهری در گذشته و رعایت معیارهای مکانی، توالی برای درک منظر طبیعی شهر را تقویت کرده، نقش مهمی در افزایش کارایی فضاهای شهری و ارتقاء هویت طبیعی شهرکرد داشته است.

وارثی و همکاران (۱۳۹۴) مقاله‌ای با عنوان تحلیل فضایی و مکانیابی بهینه فضاهای سبز شهری (نمونه موردی: شهر نجف‌آباد) را به انجام رساندند. رویکرد پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی و کاربردی بوده که با استفاده

از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) مدل همپوشانی شاخص‌ها (IO) و فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) (به بررسی چگونگی توزیع فضایی و مکانیابی فضاهای سبز شهری شهر نجف‌آباد پرداخته است که نتایج نشان می‌دهد که فضاهای سبز شهری در شهر نجف‌آباد، دارای مکان‌گزینی بهینه نیستند و قدرت پاسخگویی به نیاز شهروندان را ندارند، بر همین اساس لزوم مکانیابی صحیح در جهت احداث پارک‌های جدید به شدت احساس می‌شود.

۳- روش تحقیق

این تحقیق بنا بر ماهیت آن توصیفی-تحلیلی است، به این شیوه که ابتدا منابع کتابخانه‌ای مرتبط با موضوع از طریق راه‌های مختلف از جمله سایت‌های معتبری همچون *scindirect* دانلود شدند و سپس اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از آنها استخراج شده که در ادامه این اطلاعات مستخرج شده واکاوی گردیده و در نهایت بر اساس داده‌های به دست آمده، نتیجه‌گیری صورت گرفته است (وفاداری کمارعلیا، ۱۴۰۱).

۴- مبانی نظری

۴-۱- فضای سبز شهری

فضای سبز شهری قسمتی از سیمای شهری می‌باشد که متشکل از انواع مختلف گیاهان و دارای بازدهی زیست‌محیطی معین است. از اواخر قرن بیستم میلادی مفهوم پارک در شهرها اهمیت بیشتری نسبت به دوره‌های قبل پیدا کرد، به نوعی که عملکرد تک‌بعدی گردشگری و تفریحی پارک‌های گذشته با عملکردهای اقتصادی، صنعتی، آموزشی و غیره جمع شده و در نهایت مفهوم تازه‌ای از پارک را نمایان ساخته است (وفاداری کمارعلیا، ۱۴۰۱: ۳۲۵).

فضاهای سبز شهری، نوعی از کاربری زمین شهری با پوشش گیاهی انسان ساخت است که هم دارای بازدهی اجتماعی و هم دارای بازدهی بوم‌شناختی هستند. در این میان باغ‌های میوه در شهر می‌توانند هم دارای بازدهی بوم‌شناختی باشند و هم دارای بازدهی اقتصادی باشند ولی به دلیل عدم توانایی بهره‌برداری عمومی، فضای خصوصی تلقی شده و نمی‌توانند دارای بازدهی اجتماعی باشند. مقصود از بازدهی بوم‌شناختی عبارت است

از: "زیباسازی بخش‌های شهری، کاهش دمای محیط، تولید اکسیژن، افزایش نفوذپذیری خاک در مقابل انواع بارش و.."

از نظر حفاظت محیط‌زیست، "فضای سبز شهری قسمت جاندار ساخت کالبدی شهر را تشکیل می‌دهد" (نوروزی یکتا و چاره جو، ۱۳۹۵: ۵).

از نظر شهرسازی "فضای سبز شهری عبارت است بخشی از پیکره بندی و ریخت‌شناسی شهر است. به بیانی دیگر، فضای سبز در کنار اسکلت فیزیکی شهر، تعیین‌کننده اندام و به‌طور کلی سیمای شهر می‌باشد. بنابراین هرگاه طراحی شهر به درستی انجام گیرد و نیز به دقت به مورد اجرا گذاشته شود، منطق طراحی حکم می‌کند که میان این دو عامل یعنی بخش بی‌جان و جاندار مورفولوژی شهری به گونه‌ای توازن برقرار گردد" (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۷۰: ۱۵).

فضاهای سبز شهری قسمتی از فضاهای گسترده یا تحدید شده موجود در حوزه‌ی عملکردی شهر است که با هدف پیدایش تنوع و زیبایی، افزایش کیفیت زیستی، فراهم آوردن رفاه انسانی و ارائه خدمات ویژه به شهروندان انتخاب شده و با انواع پوشش‌های گیاهی بومی و غیربومی، تحت مراقبت و مدیریت انسان شهری قرار دارد (ضرابی و تبریزی ۱۳۸۵: ۱۶).

مجموعه فضاهای سبز که در داخل محیط‌های شهری با هدف‌های مشخص طرح ریزی شده و کارکردهای معینی باید داشته باشد، به عنوان فضای سبز انتساب داده می‌شود که در تعریف آن بر موارد زیر تأکید شده است:

- منظور از فضای سبز همواره پوشش گیاهی انسان ساخت است یعنی انسان طراح و سازنده از این طریق بیش و عملکرد خود را در محیط متجلی سازد و به معرض نمایش عمومی یا حتی به تاریخ می‌گذارد

- معماری فضای سبز فعالیتی است هدفدار و بررسی‌های اولیه زیست‌محیطی که اهداف اساسی فضای سبز را تعیین می‌کند

چون معماری فضای سبز فعالیتی هدفدار است برای رسیدن به اهداف و توسعه پایدار شهری خود نیازمند برنامه ریزی، مکانیابی و طراحی است که با اهدافش مناسب باشد

فضاهای سبز در محیط‌های شهری باید وظایف و عملکردهای مشخص را بر عهده گیرند (بهرام سلطانی، ۲۰۸:۱۳۷۱).

۲-۴- عملکردهای فضای سبز شهری

۱-۲-۴- کارکرد فرهنگی و اجتماعی فضای سبز

این نوع فضاها هم از نظر فراهم آوردن احتیاجات زیست‌محیطی شهرنشینان و هم از نظر فراهم آوردن فضاهای فراغتی و زمینه‌ی ارتباط و تعامل آن جایگاهی شایسته اهمیت دارد. در این قسمت به ارائه مهم‌ترین کارکردهای فضاهای سبز در شهرها پرداخته می‌شود: ۱- کارکرد تفریحی و سرگرمی: پارک‌ها یکی از بهترین مکان‌ها برای آرامش و برطرف کردن خستگی هستند. امروزه کارکرد تفریحی پارک‌ها و فضای سبز جایگزین قسمتی از کارکردهای تفریحی خانواده، روابط و تعاملات همسایگی و محلی، بازار و ... شده است. ۲- کارکرد بهداشتی: پارک‌ها و فضای سبز را می‌توان در دسته کانون‌های تامین‌کننده بهداشت و جان و روان افراد دانست. نقش بسیط فضای سبز در تمرکز اعصاب بر کسی پوشیده نیست. ۳- کارکرد ارتباطی: پارک‌ها فراهم‌کننده‌ی روابط نانوشته منسجم و سازمان‌یافته‌ای هستند که با توجه به نیازهای گروه‌های متنوع اجتماعی ساخته می‌شود و پایدار می‌ماند. ۴- کارکرد آموزشی: بازی و سرگرمی در آموزش و پرورش جسم و ذهن کودکان سهم کارسازی دارد. پارک‌ها اگرچه وسایل بازی اندکی دارند، زمینه کسب مهارت و خلاقیت را برای کودکان مهیا می‌سازند. ۵- خرید و فروش: با وجود اینکه پارک‌ها جایگاه گردش و تفریح و آرامش هستند به علت حضورگسترده و وسیع مردم در آنها مکان مناسب و پررونقی برای عرضه کالاهای متنوع مورد نیاز گردشگران هستند. در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان اثرات اجتماعی ناشی از ساخت و گسترش فضای سبز شهر را به صورت زیر ارائه کرد: اثرات جامعه‌شناختی، اثرات فرهنگی، اثرات روانشناختی (روحی - روانی) (مجنونیان، ۶:۱۳۷۴).

۲-۲-۴- کارکرد روحی - روانی

سرشت انسان به صورتی خلق شده است که قابلیت‌های فراوانی دارد و این قابلیت‌ها بدون ارتباط با زیبایی - های طبیعی که در زندگی شهری وجود دارند که همان فضاهای سبز می‌باشند به افسردگی و پژمردگی می‌گراید و طبیعتاً در پرتو بهره‌وری از فضای سبز استعدادها و خلاقیت‌های انسان شکوفا می‌شود. و انسان راه تکامل را در زندگی خود می‌پیماید. اگرچه بیشتر شهروندان ساکن شهر از مزیت‌ها و اثرات غیر مستقیم فضاهای سبز بر زندگی خود ناآگاه هستند اما این تاثیر و کنش متقابل میان برخورداری از فضای سبز و عدم برخورداری از آن بر زندگی آنها توسط تحقیقات گوناگونی به اثبات رسیده است. ارتباط با فضای سبز باعث شادابی و نشاط و باعث انگیزه برای حرکت به سوی ترقی و تکامل است (کوکبی، ۱۳۸۶: ۷۸).

۳-۲-۴- کارکرد بصری و زیبایی شناختی فضای سبز

آراستگی شهرها و مطلوبیت آنها برای زندگی، مرهون زیبایی آفرینی فضای سبز در شکل‌های متنوع خود می‌باشد. فضای سبز قسمت فراوان نازیبایی‌های شهرها را به عنوان پدیده انسان ساخت در برابر نظام‌های طبیعی تا حدی متوازن می‌سازد (سعیدنیا، ۱۳۸۲: ۲۵).

۴-۲-۴- فضای سبز و کیفیت زندگی

پارک‌ها و فضاهای سبز شهری را باید در دسته‌ی مهم‌ترین عوامل دوام و پایداری حیات طبیعی و انسانی در شهرنشینی امروز به حساب آورد (اسماعیلی، ۱۳۸۱: ۱۱). این پارک‌ها اگر به گونه‌ای صحیح برنامه‌ریزی شوند، در سالم‌سازی جسم و روان انسان تأثیرات مطلوبی خواهند گذاشت (شیری، ۱۳۸۵: ۳۲). پارک‌های شهری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین فضاهای عمومی - خدماتی شهر نقش فراوانی در پیشرفت شرایط، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی نواحی شهری دارند. این فضاها در راستای رشد و متراکم شدن نواحی شهری در جوامع مختلف مورد توجه قرار گرفته‌اند و استراتژی‌های متنوعی برای مکانیابی و پخش مناسب آنها در محیط - های شهری خلق و به کار گرفته شده است (قربانی، ۱۳۸۶: ۱۴۳). انسان در هر شرایطی، روزانه به چند ساعت سکوت و آرامش احتیاج دارد. این نیاز با تراکم جمعیت در نواحی مسکونی و زندگی آپارتمان نشینی بیشتر

احساس می‌شود (قربانی، تیموری، ۱۳۸۸: ۵۰). دانشمندان پی برده‌اند که پارک‌ها و فضای سبز به آرامش، آسایش، جوان‌سازی و کاهش خشونت مردم می‌تواند کمک کنند. علاوه بر مزیت‌های اجتماعی و فیزیولوژیکی، طبیعت شهری، می‌تواند مزیت‌های اقتصادی را نیز، هم برای مدیران شهری و هم برای شهروندان ایجاد کند. به طور مثال تصفیه هوا که درختان انجام می‌دهند، می‌تواند باعث کم شدن هزینه‌های کاهش آلودگی و میزان آن گردد. علاوه بر این، ارزش‌های زیبایی‌شناختی، تاریخی و تفریحی پارک‌های شهری باعث افزایش گیرایی شهر، ارزش گردشگری و در نتیجه درآمد می‌شود (Cherisura, 2004: 129).

۵- تجزیه و تحلیل

نقش فضای سبز در توسعه پایدار شهری

بر اساس پژوهش‌ها و بررسی‌های وزارت مسکن و شهرسازی، سرانه معمول قابل قبول فضاهای سبز شهری در شهرهای ایران بین ۷ تا ۱۲ مترمربع برای هر نفر است که در مقایسه با شاخص تعیین شده از طرف محیط زیست سازمان ملل متحد (۲۰ تا ۲۵ مترمربع برای هر نفر) رقم کمتری می‌باشد. علاوه بر این در شهرهای مختلف کشور نیز این عدد، با توجه به خصوصیات متفاوت جغرافیایی و آب و هوایی آنها با ناهمگونی‌هایی همراه است که میزان آن را طرح‌های به تصویب رسیده هر یک از شهرها مشخص می‌کند (معمدی و همکاران ۱۳۹۱: ۱۵). شهر سیستم زنده و پویایی است که پارک‌ها و فضای سبز بخشی از آن هستند و به دلیل نقش تاثیرگذار آنها در کاهش فشرده‌گی و تراکم شهری، احداث مسیرهای هدایتی و تکمیل و بهبود کارکرد تأسیسات فرهنگی، آموزشی، مسکونی و ذخیره زمین برای توسعه و گسترش آینده شهر با اهمیت هستند. اهمیت اکولوژی فضای سبز به این دلیل است که اکسیژن مورد نیاز یک فرد می‌تواند در ۳۰ تا ۴۰ مترمربع فضای سبز فراهم آید (لقایی، ۱۳۸۷: ۳۶) ایجاد پارک‌های شهری و فضاهای سبز از جمله راهبردهای کارآمدی می‌باشند که اخیراً برای مقابله با مشکلات جوامع شهری و مدرن بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. شواهد نشان می‌دهند که وجود مجموعه‌های طبیعی (پارک‌ها، جنگل‌ها و کمربندهای سبز) و عناصر آنها (درختان و آب) در حریم شهرها از جوانب مختلف تأثیر وسیعی را بر کیفیت زندگی شهروندان می‌گذارند و علاوه بر مزیت‌های اکولوژیکی مانند پالایش آب و هوا، کاهش آلودگی‌های صوتی، کاهش اثرات باد و پایداری میکرو اقلیم،

دارای مزیت روانی-اجتماعی نیز می‌باشند. استفاده از پارک فشار و استرس را کم می‌کند، تفکر را تعمق می‌بخشد، ساکنان شهرها را جوان نگه می‌دارد و یک احساس آرامش و آسایش به آنها می‌بخشد (Cherisura, 2004:133).

بدون شک ساخت فضای سبز از گذشته به دلیل وابستگی خاصی که با طبیعت داشته مورد علاقه انسان بوده است. با وجود آشفته‌گی‌هایی که انسان با قدم گذاشتن در دوران انقلاب کشاورزی از طریق سوزاندن جنگل‌ها و تبدیل مراتع به زمین‌های کشاورزی از روی ناآگاهی و شاید هم آگاهانه در طبیعت به وجود آورده است، پیوسته تلاش کرده که با ایجاد باغ‌ها و کاشتن درخت زخم نابجایی را که بر پیکر طبیعت وارد نموده است مرهم گذارد (حیدری بخش، ۱۳۸۷: ۱۰). توجه به مسئله‌ی فضاهای سبز شهری زمانی مهم‌تر به نظر می‌رسد که این کاربری شهری به‌طور مستقیم با پایداری شهری مرتبط باشد. جنبه‌ی تازه‌ی پایداری شهری در شهرهای ناهمگن و ناپایدار امروزی پایداری اجتماعی است که ارتباط متقابل با نقش پارک در ارتقاء ضریب مشارکت-پذیری شهروندان دارد. پراکنش و توزیع بهینه و مطلوب فضاهای سبز شهری عاملی برای بازدهی اکولوژیکی (محیطی، اقتصادی، اجتماعی و روحی- روانی) برای شهروندان است و می‌تواند بستر مناسب را برای پایداری اکولوژیکی شهرها آماده کند (محمدی ده چشمه، محمدی، ابافت یگانه، ۱۳۸۶: ۹۸).

بنابراین، مکانیابی نامناسب فضاهای سبز شهری سرانجام باعث ایجاد بی‌نظمی‌هایی از جمله: استفاده کم کاربران از فضاهای سبز ایجادشده، ایجاد محدودیت در ارائه طرح معماری مناسب، ایجاد محدودیت در انتخاب و چیدمان گیاهی مناسب، آشفته‌گی در منظر شهری، مسائل و مشکلات مربوط به آبیاری و اصلاح خاک، مشکلات مدیریت و نگهداری، عدم تعاملات اجتماعی مناسب، کاهش امنیت اجتماعی و روانی و... می‌شود (وارثی، محمدی، شاه‌یوندی، ۱۳۸۶: ۸۴). اهمیت فضای سبز بر کسی پوشیده نیست، به خصوص اهمیتی که از نظر تفریحی و تفرجی دارد در بسیاری از بحث‌ها بر پارک‌ها و فضاهای سبز به عنوان عامل مهمی که می‌تواند کیفیت زندگی اجتماعی را افزایش دهد، تأکید شده است. انسان در هر شرایطی روزانه به چند ساعت سکوت و آرامش نیاز دارد، این نیاز با تراکم و فشردگی جمعیت در محل مسکونی و زندگی آپارتمان‌نشینی در آینده بیشتر خواهد شد. بنابراین برطبق این دیدگاه، ایجاد و توسعه فضای سبز شهری که انسان بتواند

حداقل روزانه ساعتی را در آرامش و دور از سروصدا بگذرانند به عنوان ضرورتی واقعی جلوه می‌کند (سعیدنیا، ۱۳۷۹: ۴۱). لذا دسترسی همگانی به خدمات شهری و عدالت اجتماعی، ایجاب می‌کند که همه‌ی اقشار و طبقات شهری بتوانند به طور برابر از فضاهای سبز و پارک‌های شهری و مکان‌های گذران اوقات فراغت برخوردار گردند. نه اینکه طبقات مشخصی از مردم شهر بتوانند قسمت‌هایی از زیباترین چشم‌اندازهای شهرها را برای زندگی خود برگزینند و کم‌کم همه این چشم‌اندازها به این طبقات مرفه جامعه اختصاص داده شود (زنگی‌آبادی و رخشانی نسب، ۱۳۸۸: ۱۰۶).

۶- نتیجه‌گیری

توسعه‌ی شتابان شهرها، پیشرفت‌های تکنولوژیکی و فناوری و گرایش به سوی زندگی ماشینی، سبب آلودگی شهرها، نابودی و تخریب محیط زیست و پوشش گیاهی شهرها و پیرامون آنها (زمین‌های کشاورزی، باغ‌ها) و از بین رفتن توازن اکولوژیکی محیط شده است. از سویی، با افزایش جمعیت و توسعه‌ی شهرنشینی، انسان‌ها رفته رفته از طبیعت دور شده و انباشتگی بیش از حد جمعیت و مداخله در محیط طبیعی و خلق محیط‌های انسان‌ساخت، احتیاجات زیست‌محیطی جسمی و روحی انسان را بیشتر نمایان نموده است. با توجه به رشد روزافزون شهرنشینی که ساختار اکولوژیکی شهرها را در معرض تغییرات وسیعی قرار داده است، نیاز به ساخت و گسترش فضاهای سبز شهری به عنوان مهم‌ترین تعدیل‌کننده‌های زیست‌محیطی شهری بیش از پیش اهمیت پیدا کرده است.

مدیریت یکپارچه شهری سبب کاهش تاثیرات منفی توسعه‌ی شهری و در نهایت رسیدن به فضای سبز پایدار شهری می‌شود. جایگاه مدیریت یکپارچه شهری در اداره شهر، میزان رسیدن به توسعه‌ی پایدار فضای سبز شهری را مشخص می‌کند. هر چه بین مدیران شهری و مردم محلی و دیگر ذینفعان توسعه شهری ارتباط و پیوستگی بیشتری برقرار شود، امکان دستیابی به توسعه‌ی پایدار فضای سبز شهری بیشتر خواهد بود. اهمیت فضای سبز شهری و تاثیرات مختلف طبیعی، زیست‌محیطی و اجتماعی آن بر حیات شهر و پایداری آن سبب شده است کاربری فضای سبز و سرانه آن به یکی از مباحث اساسی فضاهای شهری تبدیل شود. از موارد دیگری که بر اهمیت کاربری فضای سبز در شهرها می‌افزاید، موضوع چندکارکردی (طبیعی، زیباشناختی،

اجتماعی و...)، بودن آن است که پرداختن به این مساله را در حوزه شهری تبدیل به موضوعی مهم و استراتژیک نموده است. اهمیت و ارزش فضاهای سبز در محیط‌های شهری به حدی است که به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی و پیشرفت جوامع بیان می‌شود. در برنامه ریزی شهری فضای سبز به عنوان بخش جاندار و حیاتی شهر همواره با بخش غیرجاندار آن در کنش متقابل است. این فضاها بخش حیاتی ساخت مورفولوژیک شهری می‌باشند که قسمتی از اسکلت شهری را تشکیل می‌دهد و زندگی شهری تا حدود زیادی به کمیت و کیفیت این فضاهای موجود در درون و پیرامون شهرها متکی است. با توجه به عملکردهای مهم فضای سبز شهری و نقش بااهمیت آنها در توسعه پایدار شهری از این پژوهش نتیجه می‌گیریم که در واقع ایجاد فضای سبز بهینه و مطلوب پاسخی برای بسیاری از چالش‌ها و مشکلات حاد شهری است که علاوه بر افزایش کیفیت منظر شهر در مقولات زیبایی شناسی و ادراک هویت تاثیرگذار می‌باشد که می‌تواند از نابودی و تخریب اقتصادی و فیزیکی افت کیفیت زندگی، آلودگی، انباشتگی و تراکم و کوچ طبقه متوسط از مرکز شهر پیشگیری کند و سرزندگی و نشاط را به مناطق مرکزی شهر و حاشیه‌ی آن آورده و مردم را به حضور داوطلبانه تشویق می‌نماید و از طرف دیگر با توجه به مولفه‌ها و ارکان توسعه پایدار و ارتباط شان با فضای سبز، می‌توان با گسترش و توجه بیشتر به فضاهای سبز شهری هرچه بیشتر به اهداف توسعه پایدار شهری نزدیک شویم.

۸- منابع

- ۱) اسماعیلی، اکبر (۱۳۸۱). بررسی و تحلیل کاربری فضای سبز (پارک‌های درون‌شهری) از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری (نمونه موردی مناطق ۱ و ۸ شهرداری تبریز). پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، به راهنمای علی عسگری، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۲) الوند، روفیده؛ محمدزاده، مرجان؛ رضایی، حمیدرضا و میرکریمی، سید حامد (۱۳۹۶). نقش و کارکردهای اکولوژیکی فضاهای سبز شهری در توسعه پایدار شهرها. فصلنامه زیست سپهر، دوره ۱۲، شماره ۱، صص ۳۹-۴۵.
- ۳) بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۷۱)، مجموعه مباحث روش‌های شهرسازی. تهران: مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری.

- ۴) پاک فطرت، علیرضا؛ تقوایی، مسعود (۱۳۹۶). بررسی وضعیت پارک های شهری با رویکرد توسعه پایدار (مورد مطالعه: شهر شیراز). فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۷، صص ۱۷۹-۲۰۰.
- ۵) پور احمد، احمد؛ اکبرپور سراسکانرود، محمد؛ ستوده، سمانه؛ (۱۳۸۸)، مدیریت فضای سبز شهری منطقه ۹ شهرداری تهران، فصلنامه پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۴۲، شماره ۶۹، صص ۵۰-۲۹
- ۶) حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۷۰)، کاربرد فضای سبز شهری در طرح های جامع و اصول طراحی پارک ها. مجله رشد جغرافیا، پاییز ۱۳۷۰، شماره ۲۷، صص ۱۲-۱۹.
- ۷) حکمتی، جمشید (۱۳۷۱). طراحی باغ و پارک. تهران: انتشارات فرهنگ جامع.
- ۸) حیدری بخش، مرضیه (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی استاندارد پارکها و فضای سبز شهر اصفهان با استانداردهای موجود (نمونه موردی فضای سبز حاشیه زاینده رود). پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، به راهنمایی جمال محمدی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
- ۹) زنگی آبادی، علی و رخشانی نسب، حمیدرضا (۱۳۸۸). تحلیل آماری - فضایی نما گره های توسعه فضای سبز شهری (نمونه موردی: مناطق شهر اصفهان). مجله محیط شناسی، بهار ۱۳۸۸، دوره ۳۵، شماره ۴۹، صص ۱۱۶-۱۰۵.
- ۱۰) سعید نیا، احمد (۱۳۸۲). فضای سبز شهری، انتشارات شهرداری های کشور، جلد نهم.
- ۱۱) شیری، اسماعیل (۱۳۸۵). الگوی بهینه مکان یابی فضاهای سبز شهری با استفاده از GIS. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه زنجان.
- ۱۲) ضرابی، اصغر و تبریزی، نازنین (۱۳۸۵). برنامه ریزی بهینه فضای سبز شهری. فصلنامه سبزینه شرق، شماره ۲۲، ص ۱۶.
- ۱۳) شیعه، اسماعیل؛ مشرف دهکردی، حسین؛ (۱۳۹۰). نقش پیوستگی فضاهای سبز در هویت بخشی طبیعی به شهر (مورد مطالعاتی شهرکرد). فصلنامه معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۹، صص ۳۱۵-۳۲۱.

- ۱۴) طالبی، کسری (۱۳۹۶). اصول طراحی پارک‌ها و فضای سبز. چاپ اول، معاونت آموزشی پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی، قزوین: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور
- ۱۵) قربانی، رسول و تیموری راضیه (۱۳۸۸). تحلیلی بر نقش پارک‌های شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری با استفاده از الگوی Escaping-Seeking (نمونه موردی پارک‌های شهر تبریز). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، تابستان ۱۳۸۸، دوره ۴۲، شماره ۷۲، صص ۶۲-۴۷.
- ۱۶) قربانی، رسول (۱۳۸۶). ضرورت تدوین استراتژی فضای سبز شهری. نشریه زبان و ادب فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز، زمستان ۱۳۸۶، دوره ۴۰، شماره ۱۶۵، صص ۱۵۲-۱۳۹.
- ۱۷) کوبی، افشین (۱۳۸۶). معیارهای ارزیابی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری. نشریه هویت شهر، دوره ۱، شماره ۱، صص ۷۵-۸۶.
- ۱۸) لقایی، حسنعلی و محمد زاده تیتکانلو، حمیده (۱۳۷۸). مقدمه‌ای بر مفهوم توسعه شهری پایدار و نقش برنامه‌ریزی شهری. هنرهای زیبا، زمستان ۱۳۷۸، شماره ۶، صص ۳۲-۴۳.
- ۱۹) مجنونیان، هنریک (۱۳۷۴). مباحثی پیرامون پارکها فضای سبز و تفرجگاه‌ها. چاپ اول، تهران: انتشارات سازمان پارکها-فضای سبز و تفرجگاه‌ها
- ۲۰) محمدی، جمال؛ احمدیان، مهدی و آزادی قطار، سعید (۱۳۹۱). تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون‌شهری (نمونه موردی شهر میاندوآب). دو فصلنامه مدیریت شهری، بهار و تابستان ۱۳۹۱، دوره ۱۰، شماره ۲۹، صص ۲۷۵-۲۵۹.
- ۲۱) محمدی ده چشمه، مصطفی؛ محمدی، جمال؛ ابافت یگانه، منصور (۱۳۸۶). ارزیابی کیفی نقش فضاهای سبز شهری و بهینه‌سازی استفاده شهروندان از آن در شهرکرد. مجله محیط‌شناسی، زمستان ۱۳۸۶، دوره ۳۳، شماره ۴۴، صص ۱۰۴-۹۵.
- ۲۲) معتمدی، محمد؛ شورای، رمضان علی؛ دهقانان، الهام؛ حداد و حسن آبادی، منیژه (۱۳۹۱). ارزیابی وضعیت فضای سبز شهری و مقایسه آن با سرانه‌های استاندارد نمونه موردی (منطقه ۱۰ شهرداری مشهد). چهارمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۱، دانشگاه فردوسی مشهد، صص ۲۷-۱.

۲۳) نوروزی یکتا، کامران، چاره جو، فرزین (۱۳۹۵). نقش و اهمیت فضای سبز در توسعه پایدار شهری.

کنفرانس بین المللی مهندسی معماری و شهرسازی، ص ۵

۲۴) وارثی، حمیدرضا؛ محمدی، جمال و شاهبوندی، احمد (۱۳۸۷). مکانیابی فضای سبز شهری با استفاده

از سیستم اطلاعات جغرافیایی. مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، بهار و تابستان ۱۳۸۷، دوره ۶، شماره

۱۰، صص ۱۰۳-۸۳.

۲۵) وارثی، حمیدرضا؛ مسعود تقوایی؛ نسرین شریفی (۱۳۹۴). تحلیل فضایی و مکانیابی بهینه فضاهای

سبز شهری (نمونه موردی شهر نجف‌آباد). نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، تابستان ۱۳۹۴، دوره ۶

، شماره ۲۲، صص ۷۲-۵۵.

۲۶) وفاداری کمارعلیا، داود (۱۴۰۱). بررسی نقش فضاهای سبز شهری در رفاه شهروندان در شرایط

پاندمیک: یک مطالعه مروری. جغرافیا و روابط انسانی، پاییز ۱۴۰۱، دوره ۵، شماره ۱، صص ۳۳۳-

۳۲۱.

27) 25)Chiesura, A(2004). The Role of Urban parks for the Sustainable Sity, Landscape and Urban Planning Journal 68: 129-138.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی